

Tadeusz Mallik

Powszechny obowiązek obrony Państwa : (obowiązki i uprawnienia obywateli)

Palestra 12/7-8(127-128), 52-64

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III

W konkluzji należy stwierdzić, że zwrócenie uwagi na fakt wystarczalności pośredniego związku przyczynowego zwiększy ochronę poszkodowanego, a przyjęcie istnienia dowodu związku przyczynowego przy wysokim stopniu prawdopodobieństwa ułatwi jego sytuację procesową. Związek przyczynowy bezpośredni, wyłączony i pewny zachodzi w tego typu sprawach bardzo rzadko. Gdyby więc wymagać dowodu jego istnienia, to praktycznie prowadziłyby to w wielu sprawach do nieodpowiedzialności sprawcy, a osoba poszkodowana pozostałaby bez żadnego wynagrodzenia za wyrządzoną jej, nieraz poważną, szkodę.

TADEUSZ MALLIK

Powszechny obowiązek obrony Państwa (Obowiązki i uprawnienia obywateli)

Uchwaloną w dniu 21 listopada 1967 r. ustawę o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 44, poz. 220) cechuje kompleksowe unormowanie całokształtu obowiązków obywateli w zakresie obrony, polegających na pełnieniu: a) służby wojskowej, b) służby w formacjach samoobrony i c) służby w dziedzinach zmilitaryzowanych oraz na uczestniczeniu w powszechnej samoobronie ludności i na wykonywaniu świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony.

Wszystkie formy powszechnego obowiązku obrony dotyczą w odpowiednim zakresie zarówno mężczyzn, jak i kobiet, zdolnych do spełniania tego obowiązku stosownie do wieku i stanu zdrowia, szkolenia, kwalifikacji fachowych i umiejętności.

Służbie — w ramach powszechnego obowiązku obrony — podporządkowane są następujące obowiązki: obowiązek zgłoszenia się do rejestracji (art. 21), obowiązek stawienia się do poboru (art. 22), obowiązek osobistego zgłaszania się na wezwanie właściwych organów oraz poddawania się badaniom lub przeglądowi lekarskiemu (art. 42), obowiązek zgłaszania właściwym organom zmian ewidencyjnych (tzw. obowiązek meldunkowy) oraz obowiązek uzyskiwania przez niektóre osoby zezwolenia organów wojskowych na wyjazd za granicę i pobyt za granicą (art. 43).

I. REJESTRACJA, POBÓR, OBOWIĄZEK MELDUNKOWY

Obowiązek zgłoszenia się do rejestracji dotyczy przedpoborowych, tzn. mężczyzn, którzy w danym roku kończą 18 lat.

Obowiązkowi stawienia się do poboru podlegają mężczyźni, którzy w danym roku kończą 19 lat. Rada Ministrów może włożyć ten obowiązek na

mężczyzn, którzy w danym roku kończą 18 lat (art. 22 ust. 2). Dla poborowych, którzy z jakichkolwiek powodów nie spełnili go we właściwym czasie, obowiązek ten trwa do końca roku, w którym osiągną 24 lata. Mężczyźni, którzy do tego czasu nie stawili się do poboru, obowiązani są zgłosić się — w celu uregulowania swego stosunku do powszechnego obowiązku obrony — do właściwego powiatowego sztabu wojskowego. Obowiązek ten trwa do ukończenia 60 lat.

Mężczyzn przyjętych na studia (naukę) do szkół wyższych lub innych, w których prowadzone jest wojskowe szkolenie studentów, obowiązuje stawienie się do poboru, chociażby nie osiągnęli jeszcze wieku poborowego (art. 23).

Do poboru mogą się stawić również ochotnicy, którzy ukończyli 17 lat. Wydanie w stosunku do tych osób orzeczenia o niezdolności do służby wojskowej nie zwalnia ich od obowiązku stawienia się ponownie do poboru po osiągnięciu wieku poborowego (art. 75 ust. 2).

W stosunku do kobiet obowiązek stawienia się do poboru nie jest obowiązkiem powszechnym. Pobór może być zarządzony na podstawie art. 25 ustawy wobec kobiet, posiadających kwalifikacje przydatne do służby wojskowej lub przydatność do służby w formacjach samoobrony, od początku roku, w którym kończą 18 lat, do końca roku, w którym osiągną 24 lata. Obowiązkowi stawienia się do poboru mogą być poddane również kobiety przyjęte na studia (naukę) do szkół, w których jest prowadzone wojskowe szkolenie studentów, chociażby nie osiągnęły wieku poborowego (art. 37 ust. 3).

Celem poboru jest stwierdzenie, czy poborowy jest zdolny fizycznie i psychicznie do służby wojskowej oraz do służby w formacjach samoobrony. Komisje poborowe są jednak właściwe również do orzekania o tej zdolności w stosunku do innych osób w wypadkach określonych w ustawie. Komisjami właściwymi do orzekania o zdolności do służby są także (z wyjątkiem badania poborowych) wojskowe komisje lekarskie (art. 18 ust. 1).

Oprócz komisji lekarskich orzeczenie o zdolności do służby może wydać w niektórych wypadkach lekarz społecznej służby zdrowia, wyznaczony przez właściwy do spraw zdrowia organ prezydium powiatowej rady narodowej (art. 19 ust. 1). Od orzeczenia tego przysługuje odwołanie, podlegające rozpatrzeniu przez komisję poborową lub wojskową komisję lekarską (art. 19 ust. 2). Odwołanie kieruje się przez szefa powiatowego sztabu wojskowego. Ten tryb orzekania o zdolności do służby nie może być stosowany do osób w wieku poborowym.

Organy orzekające określają stopień zdolności osoby badanej do służby przez zaliczenie jej do jednej z kategorii zdolności do służby wojskowej lub do służby w formacjach samoobrony. Orzeczenie może być zmienione przez komisję poborową lub wojskową komisję lekarską w każdym czasie z urzędu lub na prośbę osoby zainteresowanej, jeżeli w stanie jej zdrowia powstały istotne zmiany (art. 20). Do badania kierują zainteresowanych powiatowe sztaby wojskowe, a w czasie pełnienia czynnej służby — właściwe organy wojskowe.

Osoby badane obowiązane są poddać się w razie potrzeby badaniom dodatkowym lub specjalistycznym (również obserwacji szpitalnej). W razie stwierdzenia u poborowego czasowej niezdolności spowodowanej chorobą lub ułomnością dającą się wyleczyć, komisja poborowa może skierować go na leczenie, które może polegać m. in. także na dokonaniu zabiegu leczniczego (art. 30). Dokonanie zabiegu wymaga zgody poborowego, jeżeli w myśl obowiązujących w tej sprawie przepisów o zawodzie lekarza jest to taki zabieg, który ze względu na związane z nim ryzyko dla życia lub zdrowia wymaga zgody zainteresowanego.

Zadaniem komisji poborowych jest także udzielanie odroczeń zasadniczej służby wojskowej. Udziela się ich w zasadzie na okres jednego roku ze względu na: 1) stan zdrowia — w razie stwierdzenia czasowej niezdolności do służby wojskowej; 2) utrzymywanie rodziny — w razie stwierdzenia, że poborowy jest jej jedynym żywicielem, 3) odbywanie studiów lub pobieranie nauki, 4) wykonywanie zawodu — jeżeli udzielenie odroczenia jest uzasadnione potrzebami Państwa.

Od orzeczeń powiatowych komisji poborowych przysługuje poborowemu (innej osobie, której orzeczenie dotyczy) — w ciągu 14 dni od wydania orzeczenia — odwołanie, a członkom komisji sprzeciw do wojewódzkiej komisji poborowej, której orzeczenia są w toku instancji ostateczne. Orzeczenia ostateczne wydane z naruszeniem przepisów prawa mogą być uchylane w trybie nadzoru przez Ministra Spraw Wewnętrznych (art. 33).

Na wszystkich osobach podlegających powszechnemu obowiązkowi obrony spoczywa obowiązek zgłaszania właściwym organom zmian dotyczących zamieszkania i pobytu czasowego, adresu, imienia lub nazwiska (spełniany w znacznej części łącznie z meldunkami, przewidzianymi w przepisach o ewidencji i kontroli ruchu ludności) oraz wykształcenia i zawodu, a także osobistego stawienia się na wezwanie w sprawach dotyczących obowiązku obrony.

Niektóre osoby (w zasadzie przeznaczone lub powołane do odbycia czynnej służby wojskowej — zasadniczej, ćwiczeń, przeszkolenia) mają nadto obowiązek uzyskania zezwolenia organów wojskowych na wyjazd za granicę

II. OBOWIĄZEK SŁUŻBY WOJSKOWEJ

Obowiązek ten obejmuje w różnych jego formach zarówno mężczyźni, jak i kobiety, począwszy od roku, w którym kończą oni 18 lat, do końca roku, w którym kończą: mężczyźni jako szeregowcy lub podoficerowie — 50 lat, kobiety — 40 lat; osoby posiadające stopień chorążego lub stopień oficerski: mężczyźni — do końca roku, w którym kończą 60 lat, kobiety — do końca roku, w którym kończą 50 lat (art. 46).

Dolną granicę wieku dla ochotników zgłaszających się do odbycia dwu- lub trzyletniej zasadniczej służby wojskowej (art. 72 ust. 1 i 2) lub do długoterminowej zasadniczej służby wojskowej połączonej z nauką zawodu (art. 74) stanowi ukończenie 17 lat (art. 73 ust. 2).

Poborowi mogą być powołani do zasadniczej służby wojskowej lub wojskowego szkolenia poborowych najpóźniej do końca roku, w którym kończą 24 lata (art. 36 ust. 1). Po tym terminie zostają oni przeniesieni do rezerwy bez odbycia tej służby.

Obowiązek odbywania zasadniczej służby wojskowej nie dotyczy kobiet. Mogą one być powołane tylko do odbycia szkolenia poborowych (art. 80 ust. 2) lub wojskowego szkolenia studentów.

Spełnianie obowiązku odbywania służby wojskowej polega w stosunku do poborowych na odbyciu zasadniczej służby wojskowej bądź zastępującego ją wojskowego szkolenia poborowych lub wojskowego szkolenia szkół wyższych.

Czas trwania zasadniczej służby wojskowej ustala ustawa — podobnie jak dotychczas — we wszystkich rodzajach wojsk na 24 miesiące, a w jed-

nostkach pływających, raketowych i radiotechnicznych — na 36 miesięcy (art. 72 ust. 1 i 2).

Oprócz zasadniczej służby wojskowej o normalnym czasie trwania odbywanej w jednym nieprzerwanym okresie przewiduje się możliwość odbywania służby zasadniczej podzielonej na kilka okresów w ciągu 3 lat przez czas nie przekraczającą łącznie 18 miesięcy (art. 72 ust. 4).

Poborowym, którzy ukończyli przysposobienie obronne młodzieży w szkołach dla absolwentów szkół średnich o co najmniej dwuletnim okresie nauczania, powołanym potem do odbycia zasadniczej służby wojskowej, skraca się okres odbywania tej służby do połowy (art. 156).

Trzecią formą zasadniczej służby wojskowej, którą ustawa przewiduje, jest długoterminowa zasadnicza służba wojskowa, do której mogą wstępować dobrowolnie poborowi i ochotnicy. Przyjęcie do tej służby rodzi obowiązek odbywania jej przez z góry ustalony okres. Odbywanie jej może być połączone z nauką zawodu w zakresie zasadniczej szkoły zawodowej.

Część poborowych (np. korzystający z odroczenia zasadniczej służby wojskowej oraz inni nie powoływani, aby nie odrywać ich od produkcji) może być powoływana — zamiast do zasadniczej służby — do wojskowego szkolenia poborowych (art. 79), które polega na odbywaniu w ciągu 3 lat, nie więcej niż po 60 dni rocznie: 1) zajęć szkoleniowych w czasie wolnym od pracy, 2) przeszkolenia w obozie szkoleniowym (do 30 dni) oraz 3) innej służby uzasadnionej potrzebami obrony lub interesem Państwa (np. wykonanie prac na rzecz obrony itp.; jeżeli jednak służba ta polega na udziale w zwalczaniu klęsk żywiołowych, to okresu tego nie wlicza się do 60-dniowego rocznego limitu szkolenia).

Wojskowe szkolenie poborowych może być w stosunku do poborowych, którzy nie korzystają z odroczenia zasadniczej służby wojskowej, połączone z formą zasadniczej służby wojskowej odbywanej — w kilku okresach (łącznie nie więcej niż 18 miesięcy) — w ciągu 3 lat (art. 81).

Wojskowemu szkoleniu poborowych mogą być poddane również kobiety w wieku od 18 do 24 lat.

Na równi z odbyciem zasadniczej służby wojskowej traktuje ustawa wojskowe szkolenie studentów. Szkolenie to obejmuje zajęcia wojskowe w ramach studium wojskowego szkoły wyższej, które są obowiązkowym przedmiotem nauki, oraz przeszkolenie w jednostce wojskowej w czasie wolnym od zajęć w szkole lub po zakończeniu ostatniego roku nauki. Łączny wymiar przeszkolenia w jednostce wojskowej nie może przekraczać 3 miesięcy, jednakże Rada Ministrów może przedłużyć czas trwania tego przeszkolenia w granicach do 12 miesięcy po zakończeniu ostatniego roku nauki. W wypadku takim zalicza się je odpowiednio (w granicach norm przewidzianych w art. 92 ustawy dla żołnierzy poszczególnych stopni) na poczet łącznego czasu trwania ćwiczeń wojskowych w rezerwie. Przeszkolenie w jednostkach wojskowych może być połączone z odbywaniem obowiązkowej praktyki objętej programem nauczania szkoły. Student, który nie złożył z wynikiem pomyślnym egzaminu końcowego z wojskowego szkolenia lub nie ukończył go z jakiegokolwiek powodu, może być powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej, chociażby nawet przekroczył już 24 lata (art. 86 ust. 2).

Żołnierze, którzy odbyli jedną z wyżej wymienionych form służby wojskowej, zostają przeniesieni do rezerwy.

Służba wojskowa żołnierzy w rezerwie polega na obowiązku

odbywania ćwiczeń wojskowych. Maksymalny wymiar roczny ćwiczeń wojskowych jest ustalony dla wszystkich żołnierzy jednolicie na nie więcej niż 90 dni w roku. Czas ten Rada Ministrów może zwiększyć, gdy zachodzi ku temu potrzeba, do 180 dni w roku (art. 93). Łączny czas trwania ćwiczeń przez cały okres pozostawania w rezerwie nie może przekraczać, dla chorążych i oficerów 24 miesiące, a dla szeregowców i podoficerów 12 miesięcy — z wyjątkiem tych, którzy nie odbyli zasadniczej służby wojskowej; dla tej ostatniej grupy czas ten wynosi 18 miesięcy (art. 92). Na początek czasu trwania ćwiczeń wojskowych w rezerwie nie zalicza się okresów brania przez żołnierzy powołanych na ćwiczenia udziału w zwalczaniu klęsk żywiołowych (art. 94).

Częstotliwość powoływania na ćwiczenia w ramach powyższych limitów określają przepisy wykonawcze.

Żołnierze rezerwy mogą być również — w ramach ćwiczeń — przeznaczeni do pełnienia funkcji dowódczych lub instruktorskich, związanych z prowadzeniem wojskowego szkolenia poborowych lub szkolenia poborowych w oddziałach samoobrony (art. 90 ust. 2). Żołnierze ci odbywają tę formę ćwiczeń w czasie odpowiadającym planowi służby poborowych we wspomnianym szkoleniu.

Niezależnie od ćwiczeń wojskowych podoficerowie, chorążowie i oficerowie mogą być powoływani do okresowej służby wojskowej (art. 90 ust. 3). Wyłączeni są od tego obowiązku tylko żołnierze rezerwy, którzy pełnili zawodową służbę wojskową (art. 96 ust. 3). Łączny czas trwania tej służby nie może przekraczać 24 miesięcy przez cały okres pozostawania w rezerwie. W tych granicach może nastąpić kilkakrotne powołanie na krótsze okresy.

Obowiązek odbywania ćwiczeń i służby okresowej dotyczy również kobiet przeniesionych do rezerwy. W odróżnieniu od dotychczas obowiązujących przepisów ustawa nie czyni w tym względzie różnicy pomiędzy służbą wojskową mężczyzn a służbą wojskową kobiet — w rezerwie.

W razie wprowadzenia stanu bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa Państwa, mobilizacji i w czasie wojny wszyscy poborowi uznani za zdolnych i żołnierze rezerwy (w tym również kobiety) mogą być powołani w każdym czasie do czynnej służby wojskowej, której okres nie jest ograniczony.

Powołanie i wcielenie do czynnej służby wojskowej oraz zwolnienie z tej służby są elementami, które mają ważne znaczenie dla powstania uprawnień związanych z odbywaniem tej służby. Powołanie do służby wojskowej następuje z chwilą doręczenia obowiązanemu imiennej karty powołania lub wezwania imiennego. Powołanie może nastąpić również za pomocą kart mobilizacyjnych w drodze obwieszczeń lub w inny sposób określony przez Ministra Obrony Narodowej. Ustawa nie określa terminów doręczenia kart powołania i wezwań imiennych, lecz ustala jedynie zasadę, że osoba powołana obowiązana jest stawić się do służby w określonym terminie i miejscu (art. 49).

Osoby powołane do któregośkolwiek z omówionych wyżej rodzajów służby stają się żołnierzami w czynnej służbie wojskowej z chwilą stawienia się do tej służby w określonym miejscu (wcielenie). Są nimi w szczególności żołnierze, którzy odbywają: a) zasadniczą służbę wojskową, b) zajęcia szkoleniowe, przeszkolenie w obozie szkoleniowym lub inną służbę w ramach wojskowego szkolenia poborowych, c) przeszkolenie wojskowe w jednostkach wojskowych w ramach wojskowego szkolenia studentów, d) ćwiczenia wojskowe, e) okresową służbę wojskową

oraz f) służbę wojskową w razie wprowadzenia stanu bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa Państwa, ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 47).

Nie są żołnierzami w czynnej służbie studenci odbywający zajęcia w ramach studium wojskowego, jakkolwiek noszą w tym czasie umundurowanie oraz podlegają dyscyplinie wojskowej.

Zwolnienie z czynnej służby wojskowej następuje — jeśli chodzi o zasadniczą służbę wojskową odbywaną w jednym nieprzerwanym okresie (24- lub 36-miesięczną) — w zasadzie po odbyciu ustalonego w ustawie czasu służby (art. 60 i 72). Może ono nastąpić również wcześniej np. w razie skrócenia tego okresu na podstawie art. 72 ust. 5 lub w razie uznania żołnierza za trwale niezdolnego do służby albo w razie utraty obywatelstwa. Wcześniejsze zwolnienie następuje również w wypadkach: a) uznania żołnierza za czasowo niezdolnego do służby wojskowej, b) uznania go w czasie odbywania służby za jedynego żywiciela rodziny, c) zarządzenia wykonania kary pozbawienia wolności (także kary zastępczej); w tych wypadkach jednak zwolnienie następuje bez przeniesienia do rezerwy. Po ustaniu przyczyny zwolnienia powołuje się żołnierza do dalszej służby wojskowej, jeżeli nie zachodzą warunki uzasadniające udzielenie mu odroczenia, albo przenosi się go do rezerwy (art. 77 ust. 3).

Zwolnienie z każdego okresu służby odbywanej z przerwami, tzn. zasadniczej służby wojskowej w kilku okresach, wojskowego szkolenia poborowych, przeszkolenia w jednostce wojskowej w ramach wojskowego szkolenia studentów, następuje po upływie czasu trwania służby określonego w powołaniu (wezwanie) — bez przeniesienia do rezerwy. Przeniesienie takie następuje dopiero po całkowitym odbyciu służby (jeśli chodzi o wojskowe szkolenie studentów — nadto po złożeniu z wynikiem pomyślnym egzaminu z tego szkolenia).

Co się tyczy ćwiczeń rezerwy, to zwolnienie z tych ćwiczeń następuje po odbyciu ich przez czas określony w powołaniu.

Żołnierz uważa się za zwolnionego z czynnej służby wojskowej z chwilą jego odejścia z miejsca pełnienia służby, po dokonaniu formalnego zwolnienia przez dowódcę jednostki lub przez inny właściwy organ wojskowy (art. 60 ust. 2 i 3).

III. INNE OBOWIĄZKI W ZAKRESIE OBRONY

Służba w formacjach samoobrony, obejmująca część poborowych i rezerwistów, nie jest służbą wojskową, lecz odrębną formą obowiązkowej służby w ramach powszechnego obowiązku obrony, pełnioną przez osoby cywilne w odrębnych od wojska jednostkach organizacyjnych formacji samoobrony, którymi są zakładowe, terenowe i specjalistyczne oddziały samoobrony oraz inne jednostki, jakie mogą być utworzone na podstawie art. 118 ustawy.

Obowiązek służby może być włożony:

- 1) w formie szkolenia poborowych w oddziałach samoobrony — na poborowych i kobiety w wieku 18—24 lata (art. 125),
- 2) w formie ćwiczeń — na żołnierzy rezerwy (mężczyzn i kobiety) oraz na inne osoby przeznaczone do służby w formacjach samoobrony, do końca roku, w którym kończą 60 lat (art. 120 i 121).

Służba w formacjach samoobrony może polegać również — oprócz szkolenia i ćwiczeń — na zwalczaniu klęsk żywiołowych (art. 120 ust. 2), a także na wy-

konywaniu w ramach zadań tych formacji prac niezbędnych dla potrzeb obrony kraju, w szczególności w zakresie wskazanym w art. 128 ustawy.

Obowiązki osób powołanych do szkolenia poborowych w formacjach samoobrony są spełniane w takim samym wymiarze i w takich formach, jakie przewiduje ustawa dla wojskowego szkolenia poborowych (zajęcia szkoleniowe w czasie wolnym od pracy, przeszkolenie w obozie szkoleniowym do 30 dni, ćwiczenia praktyczne uzasadnione potrzebami obrony lub interesem Państwa), z tym jednak zastrzeżeniem, że na czas przeszkolenia w obozie można powołać osoby objęte tym szkoleniem do czynnej służby wojskowej. Wymiar ćwiczeń dla pozostałych osób objętych służbą w formacjach samoobrony wynosi do 15 dni rocznie. Ćwiczenia te odbywane są w czasie wolnym od pracy. Żołnierze rezerwy przeznaczeni do formacji samoobrony mogą być nadto powoływani do czynnej służby wojskowej na ćwiczenia nie przekraczające okresu 2 miesięcy w ciągu roku. Łączny czas trwania wszystkich ćwiczeń w całym okresie pozostawania w rezerwie formacji samoobrony nie może przekraczać norm przewidzianych dla ćwiczeń wojskowych w rezerwie.

Do czasu wykonywania wszystkich obowiązków w służbie w formacjach samoobrony nie wlicza się czasu udziału w zwalczaniu klęsk żywiołowych.

Służba w dziedzinach zmilitaryzowanych, pełniona w razie wprowadzenia stanu bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa Państwa, ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny w jednostkach administracji państwowej i gospodarki narodowej, które zostaną objęte militaryzacją, polega na tym, że osoby zatrudnione w tych jednostkach oraz osoby, którym nadano przydziały do tych jednostek, zostaną objęte szczególnym stosunkiem służbowym. Osoby, którym nadano takie przydziały w czasie pokoju, mogą być powoływane na ćwiczenia w czasie wolnym od pracy w wymiarze do 15 dni w ciągu roku.

Przysposobienie obronne młodzieży, obejmujące młodzież uczęszczającą do szkół średnich, jest obowiązkowym przedmiotem nauki. W ramach programów przysposobienia mogą być organizowane również obozy letnie w czasie wakacji. Przysposobieniem może być objęta także młodzież uczęszczająca do innych szkół nie będących szkołami średnimi (art. 154 i 155).

Przysposobienie obronne pozostałej części młodzieży (pozaszkolnej lub uczęszczającej do innych szkół) ma charakter ochotniczy i może być prowadzone przez organizacje i stowarzyszenia wyższej użyteczności. Rada Ministrów może przekształcić to przysposobienie w obowiązkowe.

Na młodzież objętą przysposobieniem obronnym może być włożony obowiązek spełniania funkcji pomocniczych na rzecz formacji samoobrony w drodze nadania odpowiedniego przydziału (art. 158).

Obowiązek udziału w powszechnej samoobronie ludności obejmuje wszystkie osoby, które są zdolne do tego ze względu na stan zdrowia, bez względu na wiek. Polega on na uczestniczeniu w odpowiednim szkoleniu i w ćwiczeniach praktycznych oraz na wykonywaniu przedsięwzięć mających na celu ochronę własnego domu, życia i zdrowia (art. 163). Obowiązki te mogą wkladać na wymienione osoby przydziały rad narodowych.

Obowiązek świadczeń na rzecz obrony obejmuje świadczenia osobiste i rzeczowe. Obowiązek świadczeń osobistych w czasie pokoju — ze względu na potrzeby przygotowania obrony kraju, jak również w razie bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa Państwa, mobilizacji i wojny — obejmuje

wszystkie osoby od 16 do 60 lat, niezależnie od innych obowiązków w zakresie obrony, i polega na wykonywaniu w czasie wolnym od pracy różnego rodzaju prac doraźnych, niezbędnych do obrony kraju. W czasie pokoju świadczenia osobiste mogą być wykonywane w wymiarze nie większym niż 60 godzin rocznie (art. 166). W pozostałym okresie łączny wymiar czasu świadczeń nie jest ograniczony, jednakże nie może on przekraczać 7 dni każdorazowo. Nie obowiązuje również ograniczenie powoływania do świadczeń tylko w czasie wolnym od pracy (art. 170). Wykonywanie świadczeń osobistych może być w jednym i drugim wypadku połączone z obowiązkiem użycia posiadanych prostych narzędzi i środków transportowych.

Obowiązek świadczeń rzeczowych polega w czasie pokoju na udostępnieniu korzystania z pomieszczeń, środków transportowych, narzędzi i innego sprzętu oraz na dostarczeniu posiadanych materiałów ze względu na potrzeby związane z realizacją powszechnego obowiązku obrony, a więc z realizacją zadań wojska, formacji samoobrony i powszechnej samoobrony ludności. Czas trwania tych świadczeń nie może przekraczać 7 dni rocznie (art. 168).

Osobnym rodzajem świadczeń rzeczowych jest obowiązek przekazywania — na potrzeby obrony Państwa — środków transportowych, narzędzi, maszyn i urządzeń, takich jak: pojazdów samochodowych, przyczep i naczep, maszyn i urządzeń przeznaczonych do robót ziemnych, budowlanych i drogowych, koni i wozów z uprzężą, a także innych określonych przez Radę Ministrów (art. 175) — wraz z niezbędnym wyposażeniem. Posiadaczom przewidzianych do przekazania przedmiotów mogą być wydawane karty przeznaczenia, które zobowiązują do utrzymywania tych przedmiotów w należyтым stanie technicznym i dostarczenia ich wraz z wyposażeniem w określonym terminie i miejscu. Dostarczenie może mieć charakter próbnego (próbny pobór), może ono mieć też na celu przekazanie, na czas oznaczony lub nie oznaczony, z zastrzeżeniem odszkodowania za zniszczenie, uszkodzenie lub zużycie. Zasady przekazywania określają akty wykonawcze wydane przez Radę Ministrów.

IV. SZCZEGÓLNE UPRAWNIENIA ZWIĄZANE Z WYKONYWANIEM POWSZECHNEGO OBOWIĄZKU OBRONY

Zakaz wypowiedzenia i rozwiązania stosunku pracy w związku z odbywaniem czynnej służby wojskowej. Osoby powołane na ćwiczenia (przeszkolenie) wojskowe lub do zasadniczej albo okresowej służby wojskowej pozostają nadal w stosunku pracy ze swym zakładem. Od momentu powołania, a więc w okresie między doręczeniem pracownikowi karty powołania do czynnej służby wojskowej a odbyciem tej służby, stosunek pracy (stosunek służbowy) nie może być przez zakład pracy wypowiedziany ani rozwiązany (art. 105 ust. 1). Zasada ta odnosi się do każdego stosunku pracy czy to powstałego w drodze umowy, czy też przez mianowanie (stosunek służbowy) lub z wyboru, zawartego na czas nie określony. Stosuje się ona także w okresie próbnym. W razie upływu okresu próbnego po powołaniu (wezwanie) do czynnej służby wojskowej, a przed jej odbyciem, umowę tę uważa się za zawartą na czas nie określony (art. 105 ust. 5).

Natomiast umowa o pracę zawarta na czas określony lub na czas wykonania określonej roboty ulega rozwiązaniu z upływem terminu, na który została zawarta (art. 105 ust. 6).

Zakaz wypowiedzenia umowy przez zakład pracy w okresie chronionym jest bezwzględny, wypowiedzenie zatem dokonane w tym okresie jest z mocy prawa nieważne (pozbawione skutków prawnych). Bezskuteczne jest także wypowiedzenie umowy przez zakład pracy dokonane przed powołaniem pracownika do czynnej służby wojskowej, jeżeli termin końcowy okresu wypowiedzenia przypada już po doręczeniu pracownikowi karty powołania do tej służby. Rozwiązanie wypowiedzenia umowy o pracę w tym czasie może nastąpić tylko na żądanie pracownika.

Pracownik może wypowiedzieć lub rozwiązać umowę w okresie chronionym na zasadach ogólnych. Jednakże dokonane przez pracownika — przed powołaniem go do służby wojskowej — wypowiedzenie umowy staje się bezskuteczne, jeżeli termin przypada w okresie chronionym (po powołaniu). Rozwiązanie stosunku pracy nastąpiłoby tylko wtedy, gdyby pracownik wyraźnie podtrzymał zgłoszone uprzednio wypowiedzenie i żądał rozwiązania stosunku (art. 105 ust. 2). Omówione ograniczenia wypowiedzenia i rozwiązania stosunku pracy nie pozbawiają oczywiście stron możliwości rozwiązania stosunku umowy w każdym czasie na podstawie wzajemnego porozumienia.

Ustawa dopuszcza w art. 105 ust. 7 rozwiązanie każdego rodzaju stosunku pracy w okresie chronionym, gdy zakład pracy uprawniony jest do rozwiązania umowy o pracę lub stosunku służbowego bez wypowiedzenia z winy pracownika, a więc w wypadkach określonych w art. 2 dekretu z dnia 18 stycznia 1956 r. o ograniczeniu dopuszczalności rozwiązywania umów o pracę bez wypowiedzenia oraz o zabezpieczeniu ciągłości pracy (Dz. U. Nr 2, poz. 11 z późn. zmianami).

W zakresie dopuszczalności rozwiązania stosunku pracy z winy pracownika, który był zatrudniony na podstawie mianowania lub wyboru, obowiązują właściwe dla tego stosunku pracy przepisy szczególne.

Rozwiązanie stosunku pracy w okresie chronionym dopuszczalne jest również w razie zupełnej likwidacji zakładu pracy, przez co należy rozumieć tylko całkowite unieruchomienie zakładu pracy jako całości. W tym wypadku rozwiązanie umowy następuje na ogólnych zasadach (za wypowiedzeniem). Wynagrodzenie za okres wypowiedzenia nie będzie jednak przysługiwać, gdy likwidacja zakładu pracy nastąpi w okresie, za który pracownikowi odbywającemu zasadniczą służbę wojskową nie przysługuje wynagrodzenie od zakładu pracy. Aczkolwiek bowiem stosunek pracy w tym czasie trwa, to jednak nie są spełniane wzajemne obowiązki: świadczenie pracy przez pracownika i wypłaty wynagrodzenia przez zakład pracy.

Szczególne przepisy w zakresie rozwiązania i wypowiedzenia stosunku pracy zawiera art. 105 ust. 3 i 4 ustawy w odniesieniu do pracowników powołanych do wojskowego szkolenia poborowych oraz do żołnierzy rezerwy powołanych na ćwiczenia w charakterze dowódców i instruktorów w tym szkoleniu. W czasie czynnego odbywania tej służby (z wyjątkiem zajęć jednodniowych) mają zastosowanie do nich omówione wyżej zasady art. 105 ust. 1 i 2 ustawy. Ponadto, ponieważ służba ta pełniona jest z przerwami w okresie trzyletnim, przeto w całym tym okresie wypowiedzenie i rozwiązanie przez zakład stosunku pracy z pracownikiem może nastąpić tylko za zgodą rady zakładowej, wyrażoną w formie uchwały uwidocznionej w protokole, a w zakładach, w których nie ma rady zakładowej — za pisemną zgodą delegata związkowego. W zakładach pracy, w których nie działa rada lub delegat, w kwestii omawianej zgody wypowiada się terenowy zarząd związku zawodowego.

Powrót i kierowanie do pracy. Zgodnie z art. 106 ust. 1 ustawy ochrona stosunku pracy pracowników zwolnionych z zasadniczej lub okresowej służby wojskowej przedłuża się na pewien czas po odbyciu służby w stosunku do pracowników powracających do zakładów pracy, w których byli zatrudnieni. Pracownik może się zgłosić, a zakład pracy obowiązany jest zatrudnić pracownika na tym samym stanowisku, na którym był on zatrudniony przed powołaniem do służby, a w każdym razie na warunkach nie mniej korzystnych, tzn. na stanowisku równorzędnym pod względem rodzaju pracy oraz nie niżej opłacanym od poprzednio zajmowanego. Warunkiem skorzystania z tego uprawnienia jest zgłoszenie powrotu do zakładu pracy nie później niż w ciągu 30 dni od daty zwolnienia ze służby wojskowej. Po upływie tego terminu zakład pracy jest wolny od obowiązku zatrudnienia pracownika i stosunek pracy rozwiązuje się z mocy prawa wskutek niezgłoszenia się pracownika w terminie do pracy. Zasada ta nie ma jednak zastosowania, gdy niezachowanie terminu miało miejsce z przyczyn od pracownika niezależnych (np. z powodu choroby stwierdzonej zaświadczeniem lekarskim albo z innych ważnych przyczyn, stwierdzonych zaświadczeniem właściwego organu administracji państwowej), pod warunkiem jednak, że pracownik, po odzyskaniu zdolności do pracy lub po ustaniu przeszkody, zgłosi się niezwłocznie do zakładu pracy celem podjęcia zatrudnienia.

Przez zgłoszenie należy rozumieć także zawiadomienie zakładu o gotowości podjęcia pracy i jednocześnie o niezdolności do jej wykonywania z powodu choroby. Wskutek zgłoszenia bowiem odżywiają wzajemne obowiązki stron. Mimo że pracownik pracy świadczyć nie może, jest on mimo to uprawniony do świadczeń należnych mu w razie niezdolności do pracy z powodu choroby.

Według art. 106 ust. 2 ustawy zakład pracy lub organ nadrzędny nad tym zakładem jest obowiązany na wniosek pracownika, który uzyskał podczas odbywania służby wojskowej (przede wszystkim zasadniczej) inne lub wyższe niż poprzednio posiadane kwalifikacje zawodowe, skierować go w miarę możliwości na stanowisko, które odpowiada nabytym w wojsku kwalifikacjom.

Żołnierzy zwolnionych z zasadniczej lub okresowej służby wojskowej, którzy przed powołaniem nie byli zatrudnieni lub którzy nie podejmują pracy w dotychczasowym swoim zakładzie z ważnych przyczyn (np. ze względu na nabycie kwalifikacji nie znajdujących zastosowania w tym zakładzie albo też ze względu na zmianę miejsca zamieszkania po odbyciu służby wojskowej), kieruje właściwy organ do spraw zatrudnienia prezydium powiatowej (miejskiej, dzielnicowej) rady narodowej, na ich wniosek, do odpowiedniego zakładu pracy, stosownie do posiadanych przez żołnierza kwalifikacji. Zakład pracy ma obowiązek zatrudnienia osoby skierowanej stosownie do kwalifikacji i w miarę wolnych stanowisk (art. 107).

Przytoczone przepisy nie naruszają odrębnych zasad dotyczących zatrudnienia inwalidów wojennych i wojskowych.

Zaliczenie czasu służby wojskowej do okresu zatrudnienia. Podjęcie zatrudnienia w tym samym zakładzie pracy albo w tej samej gałęzi pracy (w razie zmiany zakładu pracy), przy zachowaniu omówionych wyżej warunków, powoduje zaliczenie czasu odbytej zasadniczej lub okresowej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień związanych z zatrudnieniem (uzależnionych np. od liczby lat pracy albo od ciągłości pracy w danym zawodzie lub służbie w zakresie wynagrodzenia, urlopów, zaopatrzenia emerytalnego, stażu pracy na poszczególnych stanowiskach itp.).

Podobne znaczenie ma zgłoszenie w terminie wniosku o zatrudnienie przez żołnierza, który nie był zatrudniony przed powołaniem, lub który nie podejmuje pracy w danym zakładzie z ważnych przyczyn. W razie podjęcia pracy, do której został on skierowany, okres odbytej służby wojskowej zalicza mu się do okresu zatrudnienia na zasadach, które ustali Rada Ministrów na podstawie art. 108 ust. 4.

Odmiennie rozwiązuje ustawa sprawę zachowania ciągłości pracy przez pracowników, którzy odbywali krótkotrwałą służbę wojskową (ćwiczenia wojskowe, przeszkolenie wojskowe lub inną służbę w ramach wojskowego szkolenia poborowych, przy czym również w charakterze żołnierza rezerwy — dowódcy lub instruktora). Ustawa traktuje ten rodzaj służby tak jak usprawiedliwioną nieobecność pracownika w pracy, określając jedynie termin powrotu do zakładu pracy po odbyciu służby. Jest to krótki termin, 1—3-dniowy, w zależności od odległości miejsca odbywania służby i czasu jej trwania. W razie niezachowania tego terminu stosuje się przepisy dotyczące usprawiedliwiania nieobecności w pracy oraz skutków nie usprawiedliwionej nieobecności (zarządzenie Przew. Kom. Pracy i Płac z dnia 23 maja 1968 r. — Mon. Pol. Nr 22, poz. 145).

Wszystkie omówione wyżej zagadnienia ujęte są w ustawie ramowo. Zostaną one szczegółowo rozwinięte w przepisach wykonawczych do ustawy.

Zachowanie prawa do wynagrodzenia z zakładu pracy. Konsekwencją trwania stosunku pracy pracownika powołanego do czynnej służby wojskowej jest jego uprawnienie do otrzymania z zakładu pracy wynagrodzenia przez czas i w wysokości określonej w ustawie — zależnie od rodzaju odbywanej służby wojskowej. W razie powołania do zasadniczej albo okresowej służby wojskowej pracownik zachowuje prawo do ostatnio pobieranego wynagrodzenia do końca tego miesiąca kalendarzowego, w którym rozpoczął służbę, zawsze jednak za czas nie krótszy niż 2 tygodnie. Pracownicy powołani do każdej innej czynnej służby otrzymują w czasie odbywania tej służby z zakładu pracy ostatnio pobierane wynagrodzenie do końca tego miesiąca, w którym rozpoczęli jej odbywanie. Przez dalszy czas służby lub przeszkolenia, począwszy od pierwszego dnia następnego miesiąca kalendarzowego, pracownicy ci otrzymują wynagrodzenie zmniejszone, a mianowicie: nie utrzymujący rodziny — o połowę, utrzymujący 1 członka rodziny — o 40%, utrzymujący 2 członków rodziny — o 25%, obliczone tak jak za czas urlopu wypoczynkowego (art. 109 ust. 1, 2 i 3). Prawo pracowników powołanych do czynnej służby wojskowej do pobierania określonego wyżej wynagrodzenia z zakładu pracy jest niezależne od uposażenia otrzymywanego w wojsku z tytułu pełnienia służby wojskowej.

Inne uprawnienia. Członkom rodzin pozostającym na utrzymaniu żołnierzy powołanych na ćwiczenia (przeszkolenie) wojskowe lub do czynnej służby w wojskowym szkoleniu poborowych (z wyjątkiem zajęć szkoleniowych) — jeżeli żołnierz nie ma prawa do wynagrodzenia z tytułu pracy — przysługuje prawo do pobierania zasiłków dziennych. Dotyczy ono także wszystkich żołnierzy zwolnionych z czynnej służby, którzy nie byli przed powołaniem pracownikami, a są niezdolni do podjęcia pracy z powodu choroby, oraz członków ich rodzin. Zasiłki przysługują w tym wypadku przez określony czas po zwolnieniu. Szczegółowe zasady i warunki przyznawania zasiłków oraz ich wysokość określa Rada Ministrów (art. 111).

Szczególnym uprawnieniem członków rodzin żołnierzy odbywających zasadniczą lub okresową służbę wojskową jest prawo do pomocy leczniczej. Do określenia za-

sad, warunków i zakresu tej pomocy upoważnia ustawa Ministrów Obrony Narodowej oraz Zdrowia i Opieki Społecznej (art. 112 i 114).

Członkom rodzin żołnierzy okresowej służby wojskowej przysługują również ulgi przy przejazdach państwowymi środkami komunikacji.

Ustawa zapewnia — na zasadach dotychczasowych — ochronę prawa do mieszkania członków rodzin żołnierzy odbywających czynną służbę wojskową. Osoby te nie mogą być przymusowo usuwane z mieszkań zajmowanych na podstawie tytułu prawnego, jeżeli w dniu powołania żołnierza do czynnej służby wojskowej wspólnie z nim zamieszkiwały. Nie wolno również zajmować mieszkań żołnierzy samotnych, którzy odbywają czynną służbę wojskową (art. 113).

Szczególnym uprawnieniem związanym z odbywaniem zasadniczej służby wojskowej jest ograniczenie rozwiązania stosunku pracy z żoną żołnierza, które może nastąpić wyłącznie z jej winy lub w razie zupełnej likwidacji zakładu pracy. Zakłady pracy obowiązane są zatrudniać nie pracujące żony żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, skierowane przez organy do spraw zatrudnienia stosownie do kwalifikacji i w miarę wolnych stanowisk (art. 110).

Sprawy uprawnień i ulg, z jakich korzystają żołnierze odbywający czynną służbę wojskową i ich rodziny, zamyka przepis, który upoważnia Radę Ministrów do przyznawania żołnierzom oraz członkom ich rodzin dalszych uprawnień i ulg oprócz przewidzianych w ustawie oraz do określania ich zakresu i warunków korzystania z nich (art. 116).

Niezależnie od ulg i uprawnień związanych z odbywaniem czynnej służby wojskowej, sformułowanych w omówionych wyżej przepisach art. 105—116 ustawy, niektóre ulgi i uprawnienia unormowane są w odrębnych aktach, które są oparte na innych podstawach prawnych. Należą do nich uprawnienia szczególne w zakresie świadczeń z ubezpieczenia społecznego, a w szczególności:

- 1) zachowanie prawa do zasiłku rodzinnego w okresie pełnienia czynnej służby wojskowej, jeżeli pracownik pobiera w tym czasie wynagrodzenie z zakładu pracy oraz uprzywilejowane nabycie prawa do tego zasiłku po odbyciu służby i przystąpieniu do pracy (rozp. Rady Min. z dn. 17 listopada 1959 r. w sprawie zmiany warunków nabywania uprawnień do zasiłków rodzinnych — Dz. U. Nr 64, poz. 379 z późn. zmianami);
- 2) zachowanie przez członków rodziny pracownika odbywającego czynną służbę wojskową prawa do świadczeń w zakresie ubezpieczenia na wypadek choroby i macierzyństwa.

Wymienić należy również szczególne uprawnienie dla rolników-żołnierzy zasadniczej służby wojskowej i ich rodzin, jakimi są ulgi w podatku gruntowym, normowane w przepisach o tym podatku.

Prawo do zaopatrzenia dla żołnierzy i członków ich rodzin w razie doznania przez żołnierza inwalidztwa lub jego śmierci podczas lub w związku ze służbą wojskową normuje ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (Dz. U. Nr 3, poz. 11). Oprócz tego zaopatrzenia, w razie doznania uszkodzenia zdrowia lub śmierci żołnierza wskutek wypadku podczas lub w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych w czasie pokoju przysługuje jednorazowe odszkodowanie w wysokości i na zasadach unormowanych w art. 117 ustawy o powszechnym obowiązku obrony PRL przy zastosowaniu art. 65 powołanej wyżej ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r.

Osobom odbywającym służbę w formacjach samoobrony przysługuje wynagrodzenie z zakładu pracy za czas pracy opuszczony z powodu odbywania tej służby,

bezpłatne świadczenia zakładów społecznych służby zdrowia w razie choroby lub uszkodzenia zdrowia w związku ze służbą oraz zaopatrzenie emerytalne w razie inwalidztwa powstałego w związku z jej odbywaniem. To ostatnie prawo przysługuje również rodzinom pozostałym po zmarłych w związku ze służbą (art. 137). Analogiczne uprawnienia w zakresie leczenia i zaopatrzenia emerytalnego przysługują w związku z wykonywaniem świadczeń osobistych na rzecz obrony (art. 167). Zakres, warunki oraz zasady i tryb przyznawania świadczeń w obydwu wypadkach określi Rada Ministrów.

Prawo do wynagrodzenia w razie wezwania. Stosownie do art. 42 ust. 2 pracownicy wezwani przez właściwe organy do osobistego zgłoszenia się w sprawach dotyczących powszechnego obowiązku obrony zachowują prawo do wynagrodzenia od zakładu pracy za czas pracy opuszczony z powodu wezwania do stawienia się. Jeśli chodzi o zachowanie prawa do wynagrodzenia w wypadkach skierowania na badania, obserwację lub leczenie (dotyczy to zwłaszcza poborowych), to powinny mieć zastosowanie przepisy o prawie do wynagrodzenia za czas nieobecności w pracy z powodu udania się do lekarza lub z powodu choroby.

WITOLD GRUDZIŃSKI

Możliwości i granice określania stanu nietrzeźwości na podstawie zeznań świadków *

1. Wstęp

W wypadku gdy nie pobrano próbki krwi do badania chemicznego na obecność alkoholu etylowego od osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa w stanie nietrzeźwym albo gdy pobrano ją zbyt późno, można — na podstawie zeznań określających ilość, rodzaj i czas spożycia napojów alkoholowych, złożonych przez podejrzanego lub świadków — podjąć obliczenia mające na celu określenie stężenia alkoholu etylowego we krwi podejrzanego w krytycznym momencie. Cennym materiałem dowodowym przy opiniowaniu takich spraw są także zeznania tych samych lub innych świadków co do zewnętrznych objawów upojenia alkoholowego, dostrzeżonych bądź nie zauważonych przez nich — w czasie zbliżonym do chwili zajścia — u podejrzanego.

Biegły lekarz, powołany do udzielenia odpowiedzi na pytanie: czy i jakie stężenie alkoholu etylowego występowało u podejrzanego oraz w jakim stanie nietrzeźwości znajdował się on w krytycznym momencie, staje przed zagadnieniem trudnym i odpowiedzialnym. Chodzi bowiem o to, że istnieją wprawdzie po uzyskaniu niezbędnych danych realne możliwości przeprowadzenia odpowiednich obliczeń i udzielenia odpowiedzi na zadane pytanie, jednakże są one ograniczone współ-

* Z Zakładu Anatomii Patologicznej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie (Kierownik — prof. dr med. Kazimierz Stojałowski).